زمان و ئەرکەکانی زمان لەدەقی ئەدەبیدا.. نووسینی: عەبدوڵا سەلمان(مەشخەڵ)

زمان وەک پرۆسەیەک بۆ داهێنان

هیچ گومانی تێدا نییە کە زمان کە دەتوانێت خاڵی یەکلاکەرەوە بێت لە گەیاندنی دەق و بەخشینی چێژ و ئیستاتیکا بە خوێنەر، هەروەها پرۆسەی بیرکردنەوە لەڕێگەی زمانەوە دەتوانیت خۆی وەک داهێنان نمایش بکات و پاشان خۆی لەگەڵ تەواوی کرداری نووسیندا بگونجێنێت. ئەوەی وا دەکات پرۆسەی داهێنان بەرجەستە و بەڕوونی دەرکەوێت زمانە. زمانی ڕۆڵی یەکلاکەرەوەی هەیە لە دەقی ئەدەبیدا. بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە هەموو ئەدیبێک یان نووسەرێک زمانی تایبەت بەخۆی هەبێت. دەگمەن ئەو نووسەرانەی کە زمانی تایبەت بە خۆیان هەیە و شێوازی نووسینیان وەک شوناس بە بەرهەمەکانیانەوە دیار بێت. بۆیە (زمان بە کۆمەڵێک شێوەی جیاواز پێناسە کراوە : وەک ئۆرگانێکی دەروونی، توانایەکی مەعریفی، حاڵەتێکی دەروون، وەک سیستەمی نیشانە، ڕێکارێکی حیساباتی، وەک ئامڕازی پەیوەندیکردن، یان ئامڕازی وەسفکردنی ئەزموون و چەندانی تر. هەموو ئەم جۆرە پێناسانە تایبەتمەندییە گرنگەکانی زمان دەگرن، بەڵام هیچیان تەواو نین. (١) بەڵام کاتێک دێتە سەر دەقی ئەدەبی و شیکردنەوەی ئەو دەقانەی کە لە خەیاڵی ئازادانەی ئینسان بەرهەمهێنراون، ئەرکەکانی زمان بریتین لە خستنە بەردەست و نمایش، بەرجەستەکردنەوەی پەیام یان ناوەڕۆک، نیشاندانی چێژ و جوانی. هەرچی کایە کۆمەڵایەتی و زانستی و ئەکادیمییەکانیشە زمان ئەرکی تایبەتتر لە ئەستۆ دەگرێت. ئامانجیش ئەوەیە زمان بتوانێت پرۆسەیەک وەگەڕ بخات تا بەکارهێنەرانی زمان بتوانن داهێنانی نوێ پێشکەش بکەن. داهێنانێک ئازادانە لەچوارچێوەی زمان و کە نووسەر یان ئەدیب گوزارشت لەخۆی یان لە ئامانجێکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی دیاریکراو بکات. کارلێکی زمان و ژیان و کۆمەڵگە دوو سەرەیە و هەم زمان کاریگەری بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتییەوە هەیە و هەمیش ژیان و کلتوور و دیاردەکان کار لە زمان دەکەن و ناهێڵن زمان لە شوێنێک چەقبەستوو بێت. زمان لە کردەی نووسیندا دەکەوێتە نێو پرۆسەیەکی ئاڵۆز و تێکچڕژاو. دەقی ئەدەبی جوان و سەرکەوتوو ، بەوە جوان و سەرکەوتووە کە زمان تیایدا لەئاستێکی باڵادا چالاکانە لەو پرۆسە

ئاڵۆزەدا هەڵبسوڕێت.

زمان وەک شانەی نمایشی پەیامی کۆمەڵایەتی ئەدەب

زمان وەکوو بەشێکی دانەبڕاو لە ژیان دیمەنێکی شێوازە مێژووییەکانی پەیوەندی نێوان ئینسانەکانە. لە بەرەبەیانی مێژووەوە مرۆڤ لەڕێگەی زمان و کۆدەکانی گفتوگۆوە توانیویەتی پەیوەندی نێوان خۆی و هاوچەشنەکەی دروست بکات. چونکە زمان تاکە جیاوازی زیرەکی هۆشمەندەکانە. جوانی زمانیش لە جوانی جیهانی ئەو دەقە ئەدەبییە دایە کە بەر خوێنەر دەکەوێت، بۆیە کاتێک نووسەرێک لەڕێگەی دەقەکەوە و بەهۆی زمانەوە جیهانت لە وێران دەکات، زمان دەبێت جارێکی تر بێت و بەهۆی ڕەخنەوە گوزارشت لەو وێرانکارییە بکات. لەم گۆشەنیگایەوە بوو کە ڕەخنەگری بەناوبانگی مارکسیستی ڕەیمۆند ولیەم لە ساڵی ١٩٧٧ لەوتاری مارکسیزم و ئەدەبدا تێبینی کرد کە مارکسیزم زۆر بە کەمی بیری لە خودی زمان کردۆتەوە.(زمان دیارترین بواره كه تیایدا جۆری ڕەمز و په یوه ندی کۆمه ڵایه تی به رده وام و هه مه لایه نه ڕۆڵێکی بڕیاردەرانەیان هەیە. وشە جگە لە دیاردەیەکی ئایدیۆلۆژی هیچی تر نییە کە بە تەواوی لەناو ئەرکی خۆیدا وەک نیشاندەر ئیستیعاب دەکرێت. وشە و ئەم حاڵەتە لە ئەرکەکەی وەک نیشاندەرێک جیا ناکرێنەوە و جگە لەم ئەرکە هیچی لە شین نابێت، کە وشە دەکاتە پاکترین و هەستیارترین ئامرازی پەیوەندی کۆمەڵایەتی.)(٢) یەکێک لە ئەرکە هەرە گرنگەکانی زمان بریتییە لە بنیاتنانی “هەمەفیلی” یان هاوهۆشمەندی یان هەستکردن بە هاوبەشی لەگەڵ مرۆڤی تر. زمانێک کە نامۆیە و بە خوێنەر نامۆ بێت، مەیلی ئەوەی هەیە کە جەخت لەسەر جیاوازی نێوان نووسەر و خوێنەر بکاتەوە و ناتوانێت پەیامی دەقەکە بەئاسانی بگات بە خوێنەر. بەلای چۆمسکییەوە زمان تەنیا وشە نییە. کولتوورەکە، نەریتەکە، یەکخستنی کۆمەڵگەیەکە، تەواوی مێژوویەکە کە کۆمەڵگە دروست دەکات. هەموو ئەمانە لە زمانێکدا بەرجەستە بووە. ئەو دەڵێت (من نامەوێت زیادەڕەوی لە ڕۆڵی لێکۆڵینەوە لە زماندا بکەم، وەک گومانیشم نییە کە زمان بەرهەمی زیرەکی مرۆڤە کە بە ئێستا زۆرترین دەستڕاگەیشتنە بە لێکۆڵینەوە. ترادیسیۆنێکی دەوڵەمەند زمانی وەک ئاوێنەی عەقڵ ڕاگرتووە.)(٣). لەلایەکی تریشەوە زمان هەر بە تەنها دەرەنجامی گەشەکردنی هۆشیاریی نییە و بەس، بەڵکوو هۆکاری گەشەپێدانیشیەتی. بەلای کارڵ مارکس جەخت لەسەر زمان وەک کاراکتەری کۆمەڵایەتی پەیوەندیکردن دەکرێتەوە و دەڵێت (زمانی واقیعی ڕاستەوخۆی فیکرە و هۆشیاری واقیعی عەمەلیشە نەک تەنها بۆ من بەڵکو بۆ سەرجەم خەڵکی تریش.) (٤) مێژووی زمان بە ئەندازەی

مێژووی هەشیاری مرۆڤ دێرینە. لەو ڕۆژەوەی زمان وەک پێداویستییەکی ژیان هاتە ئاراوە، ڕۆڵی ئامرازێکی کۆمەڵایەتی دەبینێت. لە سیاسەتی زماندا پێویستە هەر کەسێک سەرمایەداری جیهانی بۆ مەبەستە، بیری لێبکاتەوە. بیر لە زمان و ڕەگەزەکانی زمان بکاتەوە. چونکە ڕەگەزەکانی مۆدیلە جیاوازەکانی زمان گەرچی لێک جیاوازن، بەڵام نزیکیشن لەیەکەوە. تەواوی ئەم ئەرک و کارانەی زمان لە ناوەوەی تەوەرەی پەیامی دەق و زماندا دەخولێتەوە. واتە دەق و خوێنەر لە گۆشەگیریی و تەنیایی وەدەرنە و لەنێو جیهانی کۆمەڵایەتیدا وەک توخمێکی کارا و بەرهەمدار و داهێنەر بەرجەستە ببێتەوە. زمان وەک نەشتەرگەرێک وایە کە لەڕێگەی ئامراز و هۆکارە بەردەستییەکانییەوە دەتوانێت توخمە نادروست و ناڕێکەکانی دەق ببینێت و ڕاڤە و چارەسەری بکات. دەتوانێت ورد لە ڕێگەی ڕەخنەوە لە ئەرکە کۆمەڵایەتییەکانی ئەدەب بکۆڵێتەوە و لەوێوە بڕیار لەسەر دەق بدات و پەیوەستبوونی چینایەتی دەق دەستنیشان بکات.

زمان وەک نیشاندانی چێژ و جوانی

زمان کلیلی کردنەوەی دەرگاکانی ئەندیشە و جوانی و چێژە لە دەقی ئەدەبیدا. لەڕێگەی زمانەوەیە وەک خوێنەر دەتوانین پەی بە خۆشی و چێژ و ئیستاتیکا و ڕەنگ و دەنگ و جووڵە و تەنانەت مانا شاراوەکانی پشت و شە و دەستەواژەکانیش ببینین. زمان ئیشییەتی هەڵسێت بە ئەرکی کۆنتڕۆڵکردن و پەیوەندی کۆمەڵایەتی و مەتیق و بەخشینی زانیاری تا بتوانێت گوزارشتکردن و زانیاری بەخشین و ڕێنماییکردن و ڕێگەچارەی دەربازبوون فەراهەم بکات. تا ئاستی نیشاندانی چێژ و ئیستاتیکا لە دەقی ئەدەبیدا باڵا بێت، خوێنەر زیاتر بۆ دەق ئەدەبییەوە پەیوەست دەبێت و ئەو دەقەش زیاتر دەتوانێت لە یادگەی خوێنەردا بۆ ماوەیەکی زۆر بمێنێتەوە. نووسینی دەق لەڕێگەی کردەی زمانەوانییەوە بە ئەنجام دەگات و هەر زمانیشە ئەو کردە زمانەوانییە شیدەکاتەوە و لایەنی جوانی و ناشرینی دەق دەستنیشان دەکات. هەر زمانە باس لە خەیاڵ دەکات و خەیاڵ بەرجەستە دەکات. هەر زمانە وێنە ئەدەبییەکان بەرجەستە دەکاتەوە و هەر زمانیشە ناوەڕۆکی دەق دەگەیەنێتە خوێنەر.

سەرچاوەکان :

(١)
A Marxist Philosophy of Language by Jean-Jacques Lecercle
Marxism Critico site published on 3-11-2012
.(https://marxismocritico.com

(٢)مقال بعنوان الماركسية و فلسفة اللغة فالنتين نيكولوفيتش فولوشينوف (ميخائيل باختين)موقع الحوار المتمدن ترجمها الى العربية عماد خالد الحطبة
https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=425811

Noam Chomsky, Language and freedom(٣)
Literature in Revolution Edited by George Abbott White and Charles Newman
.First Edition 1972 page 31

(٤)المادية التاريخية اسس الآشتراكية العلمية تآليف ف. گيبلى و م. گوفالزون نقل من الروسية احمد داود اصدار دار الجماهير ، دمشق ١٩٦٧ ص ٨٩. و كذلک ماركس و انجلس ، الموءلفات . الجزء ٣ ، ص ٢٩.